

Autorská slova a jejich utváření
v původní a překladové
fantastické literatuře

Jiří Jelínek

- Vytváření okazionalismů je pro fantastickou (spekulativní) literaturu typické, neboť je nutné pojmenovávat nové a dosud neviděné jevy.
- K dispozici je velké množství materiálu (pravděpodobně již desítky tisíc výrazů), ale současně panuje relativní nezájem badatelů.
- Oblast obecných jmen (**zlobr**, **myslánka**, **pravostříbro**) souvisí s oblastí literární onomastiky (**Cesmínie**, **Mrzimor**, **Řekotočí**), slova často autor vytváří v rámci analogického mentálního procesu.

- Obecně vzato tvoří překvapivě velkou část okazionalismů ve fantastické literatuře kompozita – a to nejen v literatuře překladové, ale (patrně pod jejím vlivem) i v literatuře původní.
- Derivace se objevuje poměrně málo, v kreativní podobě téměř výhradně v jazykově zajímavějších původních českých textech, například **zvesmířenec** v sérii *Mycelium* Vilmy Kadlečkové.
- V překladové podobě může být obměnou jiného slova – **pamětina** v románu *Pán prstenů* jako obměna archaického mathom, ze staršího máðm.
- Popřípadě také řešením neústrojnosti doslovného kalku z cizího jazyka, nejčastěji angličtiny – u Tolkiena **stálička** (evermind), u Rowling **ohniváč** (fireball), **žaberník** (gillyweed), **zlatonka** (golden snitch).

- Setkáváme se také s případy, kdy se motivace slova proti originálu zcela změní, přičemž tvoření se pak přibližuje původní tvorbě – například Sapkowského vodní příšera **žravucha**, snad s odkazem na obrozenské neologismy, v polském textu żagnica („šídlo“).
- V češtině panuje tendence k vyšší derivativní bohatosti: v překladu Harryho Pottera narazíme na **srpec**, ačkoliv v originálním textu se objevuje sickle („srp“).
- Stejná přípona bývá u českého výrazu často nahrazována vícero jinými příponami, podle situace a potřeby; například anglické „-er“ je v originálním textu přítomno u slov **šklebič** (grinner, Terry Pratchett), **hulák** (howler, J. K. Rowling), **lezoun** (crawler, Jeff VanderMeer).

- Kompozice drtivě převládá především v překladové tvorbě, pod jejím vlivem však proniká i do původních textů – u Burdové nalezneme **kočkoroha** nebo **Všehovznik**, u Mosteckého **čaromoru**, u Drahoňovského čaromora, u Kadlečkové **plazmolyžování**.
- V překladové literatuře se někdy objevuje snaha původní komplikovaná kompozita zjednodušovat, mnohdy na to však překladatelé rezignují – jako příklad lze uvést v překladu děl G. R. R. Martina **ještěrkolva** (lizard-lion), **stínokočku** (shadowcat) nebo **divoký oheň/divoheň** (wildfire).
- Užívaným řešením je též kontaminace (blending) – například **skvrnostaj** (vermine) v překladech Pratchettových děl nebo **myslánka** (pensieve) v překladech děl J. K. Rowling

- Charakteristická je proměna mezi prvním a druhým překladem Endeho *Nekonečného příběhu*: výraz „Smärg“ z německého textu je v prvním překladu (1979) přeložen jako **smrtipýr**, ve druhém případě pouze počestěn jako **smerg**; výraz „Felsenbeißer“ je poprvé přeložen jako **skálochrup**, podruhé jako **kamenožrout**.
- Menší ochota vytvářet dlouhá kompozita je typická pro starší texty. Příkladem může být Tolkienův *Hobit* a *Pán prstenů*, kde často dochází dokonce k vypouštění některých morfémů, což se nejsilněji ukazuje u jmen – **Roklinka** (Rivendell), **Dobráček** (Goodbody), **Skřetodrv** (Goblin-cleaver), **Vrahomlat** (Foehammer).
- Na tuto strategii existují i záporné pohledy, v článku Karla Glognara je prosazován opačný pohled na věc, tj. doslovné převedení – například **Vřesnoprstka** místo **Vřesík** (Heathertoes).
- Za pozornost stojí také paralelní tvoření – se slovem **kostihlav** přišli nezávisle na sobě Jiří Mazurek, překladatelka *Kráľů Wyldu* (Boniface) a překlad zaklínačských textů (kościogłów).

- Specifikem v oblasti fantastiky je u některých členů složenin jiný význam než v běžné slootvorbě. Morfém „zlo-“ většinou neodpovídá běžnému „vztahující se ke zlu, zlý, špatný, hříšný, krutý“, namísto toho se vztahuje k hrozivosti.
- Příkladem může být **zlobr** (troll, poprvé v překladu *Hobita*), **zlovlk** (direwolf, překlad děl G. R. R. Martina), **zlokrál** (*Příšerné paměti odvážňákových*, původně king of evil), **zloskřet** – nezávisle na sobě u Haniny Veselé, Daniela Heviera a v překladech románů *Lhářův klíč* (wrong mage) a *Rozštěpení* (maleficar).
- Obdobné také u předpony „ne-“, kde nejde o prostou negaci, nýbrž o zlo či pervertování původního významu; například **Netvář** v povídce Jakuba Němečka nebo **Nebůh** v překladech románů Scotta R. Bakkeru.
- Zajímavým případem je také řešení v podobě substantivizace adjektiv – například **divoký/zdivočelý** (wildling, přičemž replikovat původní archaickou, ale užívanou příponu „-ling“ by bylo obtížné) v překladu George R. R. Martina, popřípadě **Temnyj** (the Darkling) u Leigh Bardugo.

- Obvyklá je rovněž kosémie, kdy nově utvořené slovo odpovídá již existujícímu českému slovu, v textu však odkazuje k realii fantastického světa – například **půlčík** v Tolkienových textech do určité míry starší české slovo dokonce zastínil.
- U Vilmy Kadlečkové se objevuje slovo **psychoaktivní**, jež se pojí s psychotronikou a nadpřirozenými schopnostmi, zatímco mimo ságu *Mycelium* je výraz užíván v lékařském a chemickém prostředí ve smyslu látek působících na lidskou psychiku.
- Velmi komplikované je slovo **nemrtvý**, v českém prostředí jej ve slovotvorném významu (utlumený, nehybný) užil již Erben, ve Fuchsově *Variaci na temnou strunu* (1966) již jde o umrlce, v pozdějších textech pak pod vlivem anglického undeadlič o revenanta.
- O kosémii je možné hovořit u některých již zmíněných výrazů (**lezoun**, **srpec**), otázkou je, jak vnímat slova typu **ohňomet** nebo **čarostrom** – v běžném jazyce se vyskytují jen velmi zřídka nebo jednorázově a jejich použití ve fantastickém textu nemá k těmto starším významům žádný vztah.

- Závěrem lze říci, že fantastická literatura ke slovo tvorné aktivitě často vybízí, a to i v případě, kdy se nejedná o reálie smyšleného světa – jako příklad lze uvést Tolkienova slova **pamětina** (památka) a **dýmkové koření** (tabák/marihuana), popřípadě z textů Vilmy Kadlečkové slova **mediant** (novinář) či **falonoš** (macho muž/muž jako takový z pohledu vyostřených genderových konfliktů).

Děkuji za pozornost!